

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ КІЛЬКІСНИХ ПОКАЗНИКІВ ОЦІНКИ РИЗИКІВ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ

ЧИНЧИК Анатолій¹, ГОЛУБКА Степан²

¹ Київський національний університет будівництва і архітектури

<https://orcid.org/0000-0003-4017-4753>

² ВНЗ «Національна академія управління»,

<https://orcid.org/0000-0002-3702-073X>

Обґрунтовано теоретичні та практичні аспекти розуміння сутності, складності, особливостей процесів оцінювання ризиків вчинення кримінальних правопорушень у сфері економіки з акцентом на кількісні показники. Зосереджено увагу на розкритті низки питань щодо реалізації завдань із запобігання та протидії ризикам, які формують кластери державних органів. Аргументовано, що включення державного органу до кластеру відбувається на підставі наявності у нього функцій контролю, регуляції або правоохоронної, пов'язаних із протидією зазначеному явищу та/або кримінальному правопорушенню.

Доведено, що сукупність кількісних показників оцінки ризику вчинення кримінальних правопорушень у сфері національної економіки повинна враховувати процеси їх появи, концентрації та криміналізації.

Доведено, що причини формування ризику вчинення кримінального правопорушення та виявлення вразливості системи державного управління, зокрема в частині державного контролю, залежить також від кількісних показників роботи державної інституції, які характеризують її результативність та ефективність.

Ключові слова: національна економіка, економічна безпека держави, ризики, управління ризиками, кількісні показники, принципи визначення кількісних показників, оцінювання ризиків вчинення кримінальних правопорушень.

<https://doi.org/10.31891/mdes/2025-15-59>

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В сучасних умовах особливо зростає актуальність дослідження питання управління ризиками та їх оцінювання задля забезпечення безпеки у системі національної економіки. Як свідчить практика «ефективність управлінських рішень знаходиться у прямій залежності від кількості використаних при аналізі ризиків показників за умови достовірності їх значень та дотримання принципів системності та комплексності» [1].

Зокрема, дослідження методів якісного та кількісного аналізу ризиків вчинення кримінальних правопорушень в сфері національної економіки є актуальним об'єктом міждисциплінарного характеру. Незважаючи на значну кількість показників, яка використовується в практиці управління ризиками, особливо важливими є кількісні показники оцінки, а також управлінський зріз відповідних досліджень, оскільки кількісна оцінка ризику полягає не тільки у числовому визначенні ступенів окремих ризиків з питань національної безпеки, але й ризику вчинення кримінальних правопорушень у сфері економіки. Системність такого підходу передбачає розв'язання ряду завдань, зокрема: вибір методу оцінки ризиків, визначення міри та ступеня ризику у вигляді показника, або групи показників[1], що посприяє підвищенню ефективності прийняття управлінських рішень. Крім того, більш визначеними та прозорими стануть кроки щодо управління ризиком, його упередження, запобігання, нейтралізації та вдосконалення стратегії національного розвитку.

У свою чергу, методологічна основа дослідження кількісних показників оцінки ризиків вчинення кримінальних правопорушень дозволяє цілісно розуміти особливості її формування, закономірності факторного впливу на її реалізацію та характер наслідковості в соціально-економічному просторі.

Актуальною проблемою видається необхідність удосконалення існуючих теоретичних підходів до концептуальних засад визначення сутності кількісних показників оцінювання ризиків, а також розробки і проведення заходів, спрямованих на розкриття та мінімізацію їх закономірностей в економіці держави. Все це створить основу для прийняття більш ефективних управлінських рішень з даного питання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Результати дослідження отримані на основі огляду праць українських та зарубіжних авторів з питань закономірностей розвитку національної економіки, економічної безпеки держави, та основних методів оцінювання ризиків для прийняття управлінських рішень. Зокрема, серед наукових досліджень у вказаній царині доцільно виокремити фундаментальні праці таких учених

як: Я. Базилук, В. Вітлінський, О. Власюк, Л. Донець, С. Ілляшенко, М. Єрмошенко, Т. Єфименко, А. Камінський, Дж. М. Кейнс, В. Лук'янова, А. Маршалл, Ф. Найт, А. Пігу, М. Сулим та ін.

Однак, попри значні здобутки вчених, ця проблематика потребує детального висвітлення насамперед в царині кількісних показників оцінки ризику вчинення кримінальних правопорушень у сфері національної економіки, що зумовлює актуальність та необхідність ретельного дослідження вибраної тематики.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є дослідження особливостей кількісних показників та виявлення проблем проведення оцінювання ризиків вчинення кримінальних правопорушень у сфері національної економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У загальній системі управління ризиками актуальними залишаються питання протидії правопорушенням, що посягають на функціонування економіки держави, оскільки від цього залежить чітке формування підходів до оцінки ризиків вчинення кримінальних правопорушень у системі національної економіки.

Виходячи з вищевикладеного постає потреба системного підходу до оцінювання виникнення ризиків та пошуку форм протидії ризикам вчинення кримінальних правопорушень як детермінанти забезпечення економічної безпеки держави.

Цілком погоджуємося з думкою тих авторів, які підкреслюють специфіку економічної безпеки, наголошуючи на тому, що «вона виражає об'єктивні економічні відносини, які, тим не менш, можуть існувати і функціонувати тільки як сформовані державою» [2]. Або, під економічною безпекою держави розуміють, зокрема, «здатність протидіяти загрозам і сприяти реалізації національних економічних інтересів» [3], а також «сукупність умов, за яких зберігається спроможність країни ефективно захищати свої економічні інтереси; задовольняти в довгостроковому режимі потреби суспільства й держави; генерувати інноваційні зрушення в економіці з метою забезпечення стабільного економічного розвитку; протистояти зовнішнім економічним загрозам і повністю використовувати національні конкурентні переваги в міжнародному поділі праці» [4], стан «найбільш ефективного використання ресурсів з метою нейтралізації загроз та забезпечення стабільного розвитку держави» [5] тощо.

Зважаючи на особливу актуальність висвітлення системи ризиків у різній конфігурації, вважаємо за необхідність дослідити й висвітлити основні методи їх оцінювання, зокрема кількісних показників оцінки ризиків, що лежать у площині вчинення кримінальних правопорушень. Беручи до уваги напрацювання світової та вітчизняної практики у даній царині, питання управління ризиками задля забезпечення економічної безпеки держави необхідно досліджувати у контексті позитивного впливу кластерної форми на організацію виробництва та ефективність механізмів організації економічної діяльності у системі розвитку національного господарства.

Виходячи з того, що кластерна форма організації виробництва позитивно впливає на економічний розвиток, вважається за доцільним активніше досліджувати практику кластеризації, кластерну модель організації економіки, теоретичні та практичні аспекти кластеру окремого ризику вчинення кримінального правопорушення у сфері економічної безпеки держави з метою стандартизації підходів до оцінювання складових такого ризику всередині кластеру та визначення загальної середньозваженої оцінки кількісних показників його складових.

Насамперед доцільно зауважити, що з економічної точки зору «за допомогою кластеру може бути досягнуто конкретний господарський ефект і підсилено конкурентну перевагу як окремих компаній, так і кластера в цілому, сприяючи розвитку технологій, навичок та поширенню інформації, важливої для функціонування бізнесу» [6]. Однак, у контексті досліджуваної проблематики слід акцентувати увагу на розкритті низки питань щодо реалізації завдань із запобігання та протидії як криміналізованим, так і не криміналізованим ризикам що формують кластери державних органів (інституцій) відповідно до Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» [7] та принципи регуляторної політики держави [8].

Вважаємо, що в основі концепції кластерного підходу до дослідження ризику вчинення кримінального правопорушення у сфері економіки системний та процесний підходи апріорі сприятимуть посиленню координації всіх інституцій кластеру ризику для досягнення спільної мети – мінімізації такого ризику вчинення кримінального правопорушення. Для досягнення цієї мети у кластері ризику підлягають вирішенню завдання щодо: встановлення найнебезпечніших загроз;

оцінки їх впливу на національний соціально-економічний розвиток; ідентифікації вразливостей системи державного управління, зокрема системи контролю, пов'язаних з такими загрозами; розробки та проведення спільних скоординованих заходів з мінімізації ризику (упередження та протидія загрозам, мінімізація впливу, усунення вразливостей).

Згідно з процесним підходом, управління розглядається як сукупність взаємопов'язаних процесів, а кожний процес – як сукупність цілеспрямованих операцій (підпроцесів). Реалізація цього принципу кардинально змінює підхід до управління ризиками, основою якого, є ієрархічна організаційна структура[9].

У загальній системі управління ризиками реалізацію завдань із запобігання та протидії явищам порушення положень певних нормативно-правових актів, які формують ризики вчинення кримінальних правопорушень, здійснюють державні органи[8] згідно їх повноважень щодо реалізації відповідних контрольних або регулятивних функцій та проведення відповідної безпекової політики як одного з ключових напрямів державного регулювання національної економіки.

Прикладом такого явища є ухилення від сплати певного податку, збору (обов'язкового платежу). Його криміналізація відбувається за умов появи складових злочину, зокрема: прояв стійких зв'язків щодо організованих кримінальних груп; збільшення сум несплати податків; виникнення корупційних складових; збільшення кількості правопорушень тощо. Водночас, такі передумови вказують на можливість криміналізації явищ та формування ризиків вчинення кримінальних правопорушень, які, за можливості виникнення мотиву як невід'ємної складової злочину, завершать їх формування.

Наведений приклад показує формування ризику вчинення кримінального правопорушення з його докриміналізаційним періодом, де є явище, що на момент появи та концентрації не має ознак кримінального прояву, а лише носить негативний соціально-економічний характер. І лише за умови появи передумов складових злочину буде мати ознаки його криміналізації та формування ризику вчинення кримінального правопорушення.

Щоправда, існують явища порушення положень нормативно-правових актів, які ще у момент появи вже мають кримінальні прояви. До таких негативних явищ можна віднести підробку грошей. У такому випадку формування ризику вчинення кримінального правопорушення буде відбуватися водночас із появою явища без докриміналізаційного періоду.

При узагальненні наукових дискусій з приводу змісту кластеру, та кластерної політики були виявлені різні пріоритети наслідковості такого впливу. У будь-якому разі, не викликає сумніву, що «успішне функціонування кластеру забезпечується при належній координації діяльності його учасників» [10] з метою «створення відповідної кластерної політики, яка б координувалась урядом з врахуванням пріоритетних вимог розвитку економіки регіонів, інновацій та вибраної спеціалізації» [11].

У нашому випадку специфіка полягає в тому, що кожному ризику вчинення кримінального правопорушення у сфері економічної безпеки держави відповідає певний кластер державних органів, на які покладені контролюючі, регулятивні та правоохоронні функції. З одного боку, це характеризує повний цикл роботи з таким ризиком на кожному етапі його формування, а з другого - є частиною загального механізму державного управління[12]. Таким чином, до кластеру включаються всі державні органи, на які покладені вищезазначені функції, в тому числі ті, що мають право накладати адміністративні стягнення згідно з Кодексом України про адміністративні правопорушення [13], а також органи прокуратури та судової влади.

Дослідження практики управління ризиками засвідчує, що під час побудови кластеру ризику вчинення кримінального правопорушення поперед усе враховується принцип виникнення першоджерела – явища, яке при надмірній концентрації має тенденції до криміналізації та формуванню ризику вчинення кримінального правопорушення.

Включення державного органу до кластеру також формується на підставі наявності у нього функції контролю, регуляції або правоохоронної[14], пов'язаного із протидією зазначеному явищу та/або кримінальному правопорушенню.

Аналізуючи вказані функції, потрібно зосередити увагу, по-перше, на тому, що правоохоронна функція є однією із самостійних функцій держави, основними суб'єктами якої є органи законодавчої, виконавчої та судової влади[14]. З іншого боку, така функція державного органу завжди виражається у певних показниках його роботи та оцінки її результативності. Тому для оцінювання ризиків важливо здійснити першочергову оцінку явища, його концентрації, а вже опісля цього – його криміналізації.

Аспект концентрації і криміналізації у науковій літературі розглядається через призму дискусії щодо їх основного змісту, процесної і причинно-наслідкової функціональності та об'єктів впливу. Незважаючи на різні сфери дослідження, концентрація потребує структурованого погляду, систематизації підходів та показників для її оцінки і встановлення критеріїв її оцінювання[15]. Особливо така постановка питання актуальна стосовно дослідження концентрації ризиків, незважаючи, що сам термін «концентрація» закріплений в українському законодавстві[16].

Поширення явища та висока його концентрація не обов'язково може означати наступну криміналізацію й виникнення ризику вчинення кримінального правопорушення. І навпаки, досить невисока концентрація ризику зі швидким переходом до його криміналізації може означати виникнення стійких зв'язків, організованих груп, злочинних організацій, корупційної складової та буде зумовлена наявністю відповідного впливу на систему державного управління загалом, що в свою чергу створює вразливості, зокрема системи державного контролю. Принципи оцінювання формування та розвитку таких негативних тенденцій містяться, зокрема у Методології оцінювання загроз серйозної та/або організованої злочинності в Україні (СОСТА Україна) [17, 18].

У випадку коли явище вже містить складові кримінального правопорушення, його криміналізація буде відбуватися на етапі появи. У якості прикладу можна привести статтю 199 «Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів, що існують у паперовій формі, білетів державної лотереї, марок акцизного податку чи голографічних захисних елементів» Кримінального кодексу України. У такому разі сукупність кількісних показників оцінки ризику повинна враховувати одночасні процеси появи, концентрації та криміналізації, що виключає потребу в окремому дослідженні докриміналізаційних процесів формування ризику.

У цьому контексті актуальним залишається дослідження комплексного оцінювання процесів концентрації[15, 19,20] і криміналізації[21, 22, 23, 24] та врахування кількості суб'єктів, які відповідно до умов нормативно-правового регулювання повинні виконувати досліджуване положення нормативно-правового акту та потенційно можуть його порушити, створивши явище, яке згодом формує ризик вчинення кримінального правопорушення.

Аналіз фахових джерел показав існування різних наукових підходів, зокрема, щодо обґрунтування сутності кількісних показників оцінки ризиків, визначення міри та ступеня ризику у вигляді показника, або групи показників та потребу розрахунку величини ризику вчинення кримінальних правопорушень на основі кількісного аналізу.

Такий підхід відповідає методологічним засадам Концепції загального оцінювання ризику відповідно до Національного стандарту України[25], затвердженого наказом Мінекономрозвитку від 11.12.2013 р. № 1469[26].

Водночас, з метою формування підходу до оцінювання ризику вчинення кримінального правопорушення, на нашу думку, доцільно використовувати методологічні засади оцінювання інституціями, що входять до кластеру, ризиків або загроз відповідно до власної компетенції. Такий підхід до оцінювання дає можливість, з одного боку, уніфікувати та удосконалити інституціональний механізм управління ризиками, а з другого – використовувати вихідні дані (показники), зокрема кількісні, та результати оцінювання у діяльності вищезгаданих інституцій.

Прикладом вищезазначеного може слугувати принцип побудови моделі управління ризиками (операційними, валютними та кредитними) для оцінки банківських ризиків на основі стандартизованої моделі Базельського комітету з управління операційними ризиками, модифікованої моделі CAPM та моделі, розробленої Шапіро та Корнеллом, для управління валютними ризиками[27].

Відмітимо, що дослідження ризиків вчинення кримінальних правопорушень, на нашу думку, можуть бути як такі, що стосуються самого суб'єкта, так й ті, що свідчать про роботу державного органу, пов'язану з діяльністю такого суб'єкта з питань застосування ним певного положення нормативно-правового акту.

Наприклад, для державного органу, який уповноважений здійснювати контроль за виконанням певного положення нормативно-правового акту, такими кількісними показниками можуть бути:

- кількість підконтрольних суб'єктів, які повинні виконувати визначене положення нормативно-правового акту;
- кількість встановлених випадків порушення визначеного положення нормативно-правового акту та сума збитків від таких порушень;

- кількість здійснених перевірок підконтрольних суб'єктів із питання дотримання положення нормативно-правового акту та показники їх результативності;
- кількість винесених рішень про притягнення до відповідальності підконтрольних суб'єктів із питання дотримання положення нормативно-правового акту та показники їх результативності;
- кількість оскаржуваних підконтрольним суб'єктом рішень про притягнення до відповідальності за недотримання положення нормативно-правового акту тощо.

Досліджуючи зазначене питання, необхідно звернути увагу на те, що діяльність правоохоронних органів відбувається за основними напрямками, які визначаються функціональним розподілом та наявністю спеціалізації правоохоронних органів[28].

Для правоохоронного органу, який відповідно до наділених повноважень повинен виконувати безпекову функцію системи державного управління, можна як приклад навести наступні кількісні показники за результатами опрацювання визначеного ризику кримінального правопорушення:

- кількість відкритих кримінальних проваджень та їх тяжкість;
- кількість притягнутих до кримінальної відповідальності осіб;
- кількість осіб, яким повідомлено про підозру у кримінальних провадженнях та їх тяжкість;
- кількість направлених кримінальних проваджень до суду та їх тяжкість;
- кількість винесених вироків судом та їх тяжкість тощо.

Слід зауважити, що виділення ознак суб'єктів злочинів має важливе значення не тільки при кваліфікації злочинів, «оскільки ознаки, зазначені в конкретному складі злочину, набувають обов'язкового значення при кваліфікації діяння за статтею Кримінального кодексу України» [29], але й коли мовиться за кількісні показники, які характеризують суб'єкта-порушника, зокрема, щодо:

- декларування доходів;
- зовнішньоекономічної діяльності;
- фінансових результатів діяльності;
- ліцензування діяльності та їх видів тощо.

Також важливими кількісними показниками, які повинні враховуватися при оцінюванні ризику вчинення кримінального правопорушення, є наслідкові (зокрема, зміна рівня сплати певного виду податку; зміна рівня залучення до ліцензування певного виду діяльності; зміна рівня виробництва / надання певної роботи / послуги вітчизняними суб'єктами господарювання тощо) кількісні показники, які є різновидом загальних кількісних показників, що характеризують загальні соціально-економічні процеси, пов'язані з цим ризиком у динаміці та демонструють тенденції щодо можливого подальшого розвитку подій.

У даному випадку наслідкові кількісні показники будуть відображати вплив ризику вчинення кримінального правопорушення на соціально-економічну складову держави, а також, при комплексному дослідженні інших складових, – вказувати на тенденцію подальшого розвитку такого впливу й наслідки від нього.

Як приклад, можна навести рівень сплати прямого податку, зокрема податку на прибуток підприємств, який декларує та сплачує безпосередньо платник. Загальними показниками у даному випадку будуть суми задекларованого та сплаченого податку на прибуток підприємств за останній звітний рік, а наслідковими – показники (коефіцієнти, % або суми), з урахуванням рівня інфляції, які характеризують тенденції за останні декілька років, зокрема відносно валового внутрішнього продукту (ВВП): збільшення або зменшення обсягів добровільного декларування та сплати податку на прибуток підприємств.

Такі показники (поруч з іншими кількісними показниками) мають досліджуватися у динаміці для визначення тенденцій впливу ризику на їх зміну (причинно-наслідковий зв'язок).

Наприклад, оцінювання ризику вчинення кримінального правопорушення ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) має проводитись з використанням кількісних показників - які свідчать про результати роботи уповноваженої інституції щодо опрацювання явища, яке формує такий ризик - окремо у розрізі кожного податку, збору (обов'язкового платежу).

Водночас визначаються відповідні кількісні показники щодо обсягів (доходів) суб'єктів, яким відповідає кількісний показник результату роботи уповноваженої інституції (на прикладі Державної податкової служби це – сума додатково узгоджених за результатами виконання інституцією контрольних функцій податкових зобов'язань з податку на прибуток підприємств до загальної задекларованої платниками суми цього податку), а також наслідкові кількісні показники – надходження до бюджетів відповідного виду податку, збору (обов'язкового платежу) у динаміці.

При цьому загальні кількісні показники повинні враховувати результати фінансово-господарської діяльності та виконання зобов'язань лише залучених суб'єктів (платників певного виду податку; суб'єктів господарювання, які здійснюють легальну діяльність за досліджуваним напрямом тощо) – тобто тих суб'єктів, що повинні виконувати певне положення нормативно-правового акту (наприклад: щодо виконання ліцензійних умов, порядку нарахування та сплати певного виду податку тощо), порушення якого спричиняє появу явища, що у подальшому формує ризик вчинення кримінального правопорушення.

Доцільно зауважити, що при використанні кількісних показників, які характеризують роботу відповідної інституції мають враховуватися такі, що відображають її результативність та ефективність відповідно до європейських практик[25, 30].

Такими показниками можуть бути: кількість та сума додатково узгоджених зобов'язань за результатами виконання контрольної функції інституції; кількість винесених обвинувальних вироків та їх тяжкість за результатами виконання інституцією правоохоронної функції тощо. Це дозволить не тільки більш якісно дослідити причини формування ризику вчинення кримінального правопорушення, але й надасть можливість встановити вразливості системи державного управління, зокрема в частині державного контролю.

Орієнтовна класифікація видів кількісних показників ризику вчинення кримінального правопорушення наведена у рис. 1.

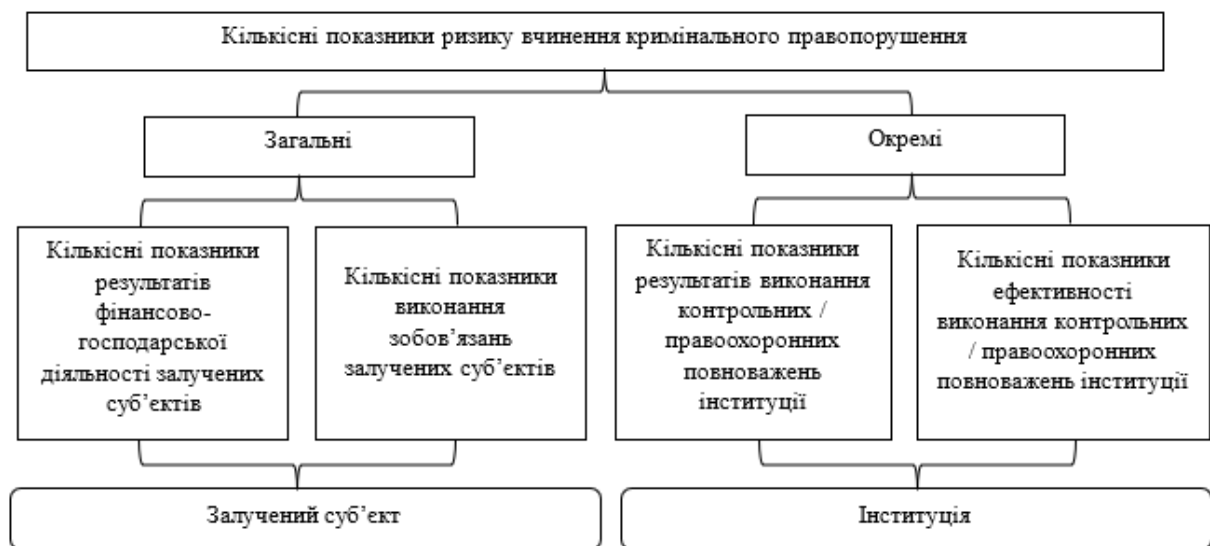

Рис. 1. Класифікація видів кількісних показників ризику вчинення кримінального правопорушення
Джерела: авторська розробка.

Наведена вище класифікація видів кількісних показників не є вичерпною, але надає підстави стверджувати, що їх перелік має формуватися в залежності від потреб дослідження причин виникнення ризику вчинення кримінального правопорушення. У свою чергу, обсяг визначених кількісних показників повинен ґрунтуватися на завданнях, які ставляться для досягнення мети оцінювання.

Наприклад, якщо завданням дослідження є лише установлення вразливості системи контролю певної інституції до певного негативного явища, тоді виокремлюються кількісні показники, які характеризують забезпечення виконання інституцією контрольної функції щодо такого явища, а також загальні кількісні показники, що їм відповідають. Це можуть бути кількісні показники щодо здійснення контрольних функцій інституції (кількість проведених перевірок, встановлених порушень та їх суми, сума накладених штрафних санкцій, кількість складених протоколів тощо) та їх ефективності (кількість узгоджених рішень інституції щодо притягнення до відповідальності та їх сума, кількість прийнятих судом рішень щодо притягнення до відповідальності за матеріалами інституції та їх сума, кількість залучених до діяльності - (виконання певного нормативно-правового акту) - осіб та на яку суму тощо).

Разом з тим, якщо завданням є комплексне дослідження впливу ризику вчинення кримінального правопорушення на національну економічну безпеку, зокрема систему державного управління, тоді виокремлюються кількісні показники (у тому числі наслідкові), що характеризують

виконання кожною інституцією відповідних функцій у кластері такого ризику, сформованого на основі принципів регуляторної політики держави[8], на кожному етапі формування ризику вчинення кримінального правопорушення, а також загальні кількісні показники, що їм відповідають.

Зокрема, до вищезначених кількісних показників додаються такі, що характеризують суб'єкт, який повинен виконувати певний нормативно-правовий акт (кількість відповідних суб'єктів та сума обороту за виконанням певного нормативно-правового акту; кількість видів діяльності, якими займаються відповідні суб'єкти та суми обороту за цими видами діяльності; кількість виданих дозвільних документів (ліцензій, дозволів, патентів тощо) відповідним суб'єктам; кількісні показники фінансово-господарської діяльності відповідних суб'єктів тощо), а також соціально-економічні тенденції (динаміка ВВП за результатами роботи відповідних суб'єктів; динаміка впливу відповідних суб'єктів на внутрішній та зовнішній ринки: попит, споживання, експорт, карта зовнішніх ринків збуту, валютна виручка, зайнятість тощо).

Водночас незалежно від кількості таких показників, вони повинні у повній мірі характеризувати кожний етап формування ризику вчинення кримінального правопорушення. Тому визначення таких показників повинно здійснюватися у кластері кожним державним органом відповідно до його повноважень щодо етапів формування ризику вчинення кримінального правопорушення.

При визначенні кількісних показників необхідно враховувати, що для їх оцінки використовуються як окремі, так і загальні кількісні показники.

Окремими кількісними показниками є ті, що характеризують вимірюваний результат застосування владних повноважень державним органом та його ефективність. Загальні характеризують вимірюваний результат виконання певного положення нормативно-правового акту. Кількісні показники повинні бути співвідносними та відповідати принципу «окремий до загального» - коли окремих кількісний показник є частиною загального кількісного показника, що має певну особливість. Як приклад, можна навести співвідносність кількості виявлених державним органом порушень певного положення нормативно-правового акту до кількості залучених суб'єктів, які повинні виконувати таке положення. Зокрема, це може бути кількість встановлених Державною податковою службою України порушень нарахування та сплати Єдиного соціального внеску серед його платників, та суми таких порушень до загальних сум нарахування його платниками за досліджуваний (звітний) період.

Виходячи з того, що кількісні дослідження, по-перше, дозволяють виявляти причинно-наслідкові зв'язки, по-друге, надають необхідну інформацію для виявлення чинників ризику, по-третє, створюють основу для подальшого аналізу та оцінки, їх використання у процесі виявлення негативних тенденцій, явищ та загроз у сфері національної економіки є пріоритетом та необхідністю.

З одного боку, необхідність пов'язана з використанням Міжнародних стандартів, на основі кращих практик проведення національної оцінки ризику, а з другого – розроблення методики оцінювання ризиків у сфері національної економіки.

Загалом, використання кількісних показників є важливим етапом у процесі оцінювання ризику вчинення кримінального правопорушення у сфері національної економіки, так як «кількісні дані важливі, оскільки вони дають змогу робити об'єктивні висновки на основі числових даних» [31].

У зв'язку з цим, нами виділено й обґрунтовано принципи визначення кількісних показників оцінки ризику вчинення кримінального правопорушення та візуалізовано на рис. 2.

Виокремлення принципів визначення кількісних показників оцінки ризику вчинення кримінального правопорушення та їх аналіз дозволив акцентувати увагу на тому, що кількісні показники оцінки ризику вчинення кримінального правопорушення не є співвідносними один до одного, тому при їх визначенні необхідно враховувати принцип застосування парності кількісних показників з метою визначення ступеня концентрації окремого у загальному (коефіцієнта кількісного показника), як універсального інструменту оцінювання такого ризику на кожному етапі його формування.

З метою визначення тенденцій розвитку явища порушення положення нормативно-правового акту та ризику вчинення кримінального правопорушення в сфері економічної безпеки держави необхідно використовувати метод порівняння визначеного показника за декілька співвідносних періодів, наприклад, таких як календарний рік або звітний період.

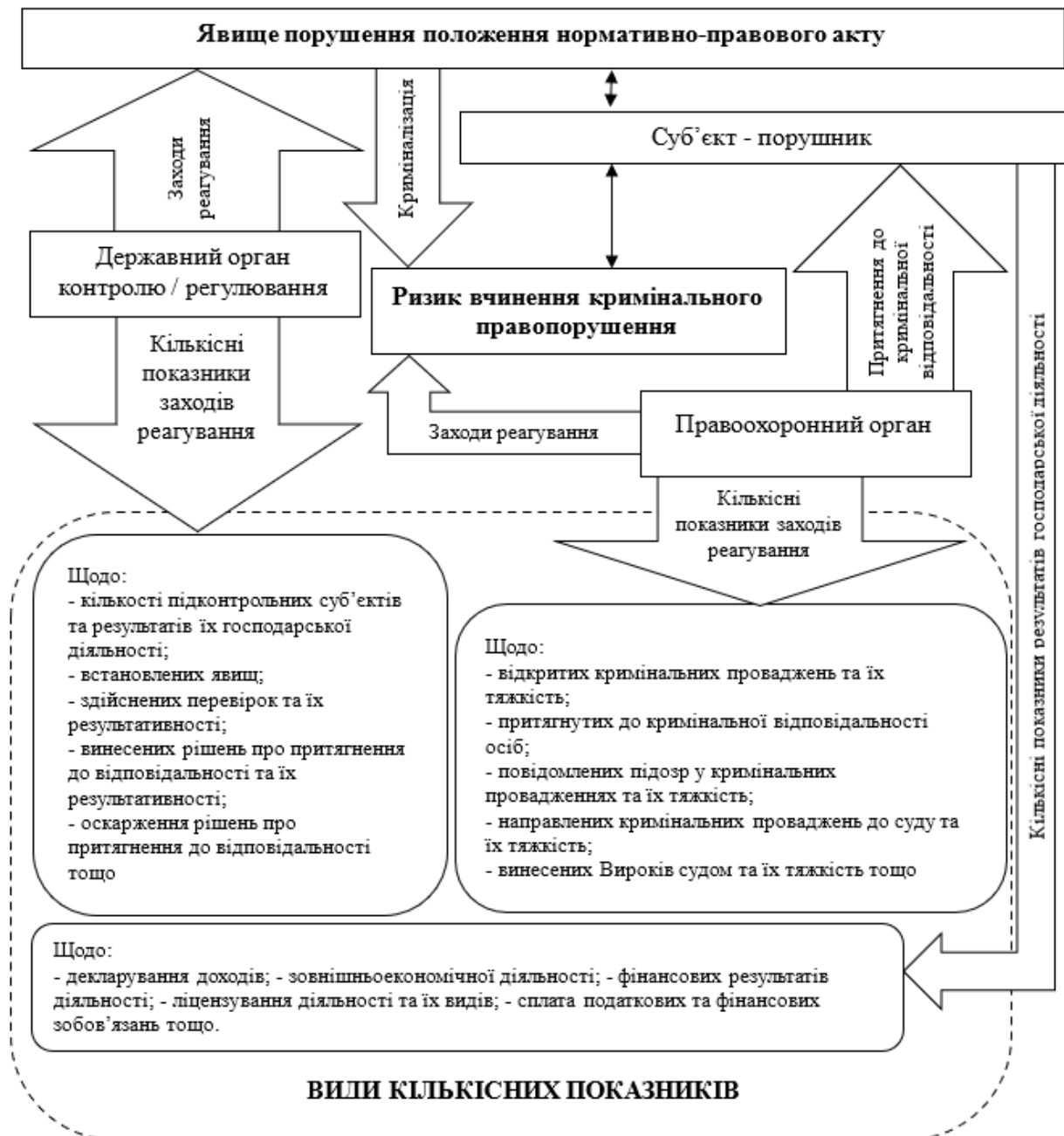

Рис. 2. Принципи визначення кількісних показників оцінки ризику вчинення кримінального правопорушення
Джерела: авторська розробка.

У разі визначення звітного періоду для дослідження тенденцій, слід враховувати також сезонність. Для оцінки ризику вчинення кримінального правопорушення сезонність визначається як співвідношення певного виду даних щодо результату діяльності (кількості, суми, обсягу тощо) в однаковому періоді у різних роках, наприклад: порівняння фінансових результатів роботи аграрного підприємства за третій квартал у 2019, 2020 та 2021 роках між собою. Це надає змогу коректного визначення тенденцій із урахуванням специфіки діяльності у певній галузі або умовах, які залежать від пори року, зокрема кліматичних змін, традицій, логістичних умов тощо.

Тому універсальним періодом дослідження тенденцій, на нашу думку, є співставлення періоду в один рік, що включає в себе оптимальну кількість факторів співставності до подібного періоду. При цьому факторами співставності можуть бути: пора року, звітний період, виробничий цикл тощо. Водночас, при порівнянні показників, які мають обраховані впливи економічних факторів у періоді співставлення, наприклад, рівень інфляції, та обчисленні відповідного

коефіцієнта кількісного показника, слід обов'язково їх враховувати з метою мінімізації похибки впливу таких факторів на результат дослідження.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Підсумовуючи вищевикладене слід зазначити, що при оцінюванні ризику вчинення кримінального правопорушення необхідно виокремити та проаналізувати принципи визначення кількісних показників. Такий підхід дозволяє акцентувати увагу на потребі враховування принципу застосування парності окремого та загального показника з метою визначення коефіцієнта кількісного показника, як універсального інструменту оцінювання такого ризику на кожному етапі його формування.

Доведено, що у загальній класифікаційній системі управління ризиками, забезпечення економічної безпеки держави має пріоритетний характер та потребує дослідження ефекту кластерної форми – об'єднання (групування) подібних компонентів в єдине ціле.

На наш погляд, кластерний підхід сприяє висвітленню практики управління ризиками та служить доказом, що під час формування кластеру ризику вчинення кримінального правопорушення повинен враховуватися принцип виникнення першоджерела – явища, яке при надмірній концентрації має тенденції до криміналізації та формуванню ризику вчинення кримінального правопорушення.

Цілком справедливо вважати, що перехід на нову парадигму управління ризиками у сфері економіки вимагає включення державного органу (інституції) до кластеру на підставі наявності у нього функції контролю, регуляції або правоохоронної, пов'язаного із протидією зазначеному явищу та/або кримінальному правопорушенню, відповідно до принципів регуляторної політики держави.

На основі аналізу фахових джерел обґрунтовано, що при визначенні ефективності роботи відповідної державної інституції мають враховуватися кількісні показники, які характеризують результати її діяльності, що сприяє не тільки більш якісно дослідити причини формування ризику вчинення кримінального правопорушення, але й надає можливість встановити вразливості системи державного управління, зокрема в частині державного контролю.

Аргументована роль використання кількісних показників та їх місце у процесі виявлення негативних тенденцій, явищ та загроз економічній безпеці держави, що дозволило виділити та обґрунтувати принципи їх визначення з метою дослідження ризику вчинення кримінального правопорушення у сфері національної економіки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Шалений В.А. Кількісний аналіз рівня ризикованості діяльності підприємств: ключові показники // економіка харчової промисловості. Том 10, Випуск 4/2018. С. 79-86.
2. Моргун Н.С., Шевчук О.О., Марчевський С.В. Функції держави у забезпеченні економічної безпеки // <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/05/49.pdf>
3. Економічна безпека держави: навчально-методичний посібник / Живко З.Б., Черевко О.В., Копитко М.І., Зачосова Н.В., Живко М.О., Середа В.В., Занора В.О., Бісєць А.В.; за ред. Живко З.Б. Черкаси : видавець Чабаненко Ю.А., 2019. 240 с.
4. Власюк О.С. Актуальні проблеми фінансової безпеки України в умовах посткризової трансформації: монографія / О. С. Власюк. — К. : НІСД, 2014. — 432 с.
5. Власюк О. С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку / О.С.Власюк; Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. — К., 2008. — 48с.
6. Продіус Ю.І., Ткаченко А.М. Кластерна форма організації підприємств як головний напрямок регіонального розвитку [Електронний ресурс] / Ю.І. Продіус, А.М. Ткаченко // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. — 2013. — № 1 (6). — С. 136-141. — Режим доступу до журн.: <http://economics.opu.ua/files/archive/2013/n1.html>
7. Закон України «Про центральні органи виконавчої влади» від 17 березня 2011 року № 3166-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text>
8. Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11 вересня 2003 року № 1160-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15#Text>

9. Загородна О. М. Функціональний та процесний підходи до управління. URL: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/123456789/20244/2/ConfATMT_2016vII_Zahorodna_O_M-Functional_and_process_328-329.pdf
10. Національна програма кластерного розвитку до 2027. URL: file:///C:/Users/s.holubka/Downloads/cluster_development_program%20v1.pdf
11. Шийко Л. Кластерні політики в Європі і не тільки. URL: <https://www.industry4ukraine.net/publications/klasterni-polityky-v-yevropi-i-ne-tilky/>
12. Чинчик А. А., Голубка С. М. Методологічний концепт дослідження ризиків вчинення кримінальних правопорушень у сфері національної економіки / А. А. Чинчик, С. М. Голубка // Актуальні проблеми економіки, № 11. Том 2 (281/2), 2024. С. 66-79.
13. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.
14. Братель С. Г. Функції правоохоронної сфери. URL: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2015/4_2015/part_1/14.pdf
15. Сухорукова О. А., Кваско А. В. Стан та особливості дослідження концентрації у медіаіндустрії. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1408/1357>
16. Закон України «Про захист економічної конкуренції». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14?find=1&text=%D0>
17. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання запровадження в діяльність центральних органів виконавчої влади системи оцінки СОСТА Україна» від 26 січня 2022 р. № 59. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/59-2022-%D0%BF#Text>.
18. Наказ Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження форм облікових карток «Організована група та/або злочинна організація», «Сфери злочинної діяльності» від 22 червня 2023 р. № 513. URL: <https://mvs.gov.ua/upload/1/8/5/3/8/2/socta.pdf>.
19. Суторміна К. М. Оцінка індикаторів концентрації ринкової структури банківської системи України / Бізнесінформ № 6. 2014. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/27b292bd-103f-476d-9c1a-a8c2fd0f5aa9/content>
20. Герасименко А.Г. Еволюція процесу концентрації капіталу https://gerasymenkoanzhelika.blogspot.com/2013/01/blog-post_8494.html
21. Письменський Є. О. Криміналізація та декриміналізація як методи реалізації кримінально-правової політики на сучасному етапі розвитку України. URL: [file:///C:/Users/s.holubka/Downloads/igorkozych,+pysmenskyu%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/s.holubka/Downloads/igorkozych,+pysmenskyu%20(2).pdf).
22. Попович О. Принципи криміналізації: поняття, зміст та дотримання (на прикладі ст. 110-2 КК України). URL: <http://www.pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/4/36.pdf>
23. Балобанова Д. О. Динаміка кримінального права: доктринальні положення: монографія. Одеса : Фенікс, 2020. 358 с.
24. Балобанова Д. О. Загальні засади теорії криміналізації. Актуальні проблеми держави і права. 2009. №47. С.145-148.
25. Національний стандарт України. Керування ризиком. Методи загального оцінювання ризику ((IEC/ISO 31010:2009,IDT) ДСТУ IEC/ISO 31010:2013. К. Мінекономрозвитку України, 2015. URL: <https://khoda.gov.ua/image/catalog/files/dstu%2031010.pdf>
26. Наказ Мінекономрозвитку від 11.12.2013 р. № 1469 «Про прийняття національних стандартів України та пробних національних стандартів України, гармонізованих з міжнародними та європейським стандартами, затвердження національних стандартів України, змін до національних стандартів України, скасування національних стандартів України та нормативних документів в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1469731-13#Text>.
27. Lysiak L., Masiuk Iu., Chynchyk A., Yudina O., Olshanskiy O., Shevchenko V. Banking Risks in the Asset and Liability Management System/ L.Lysiak, Iu. Masiuk, A.Chynchyk, O.Yudina, O.Olshanskiy, V.Shevchenko // Journal of Risk and Financial Management, №15 (6): 265. – MDPI. – 2022. – 19 с.
28. Ключко А. М. До проблеми розуміння поняття «правоохоронний орган». URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/17_05_2019/pdf/6.pdf
29. Кримінальний кодекс України 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
30. Інструменти забезпечення ефективності, результативності та якості діяльності органів державної влади / [М. Канавець (кер. авт. колективу), Ю. Лихач, А. Кукуля, О. Бутенко, Ю. Єрченко;

за заг. ред. В. Купрія]. – К.: Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу, 2019. – 178 с.

31. Методика національної оцінки ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму в Україні. URL:

<https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/310/%D0%9D%D0%9E%D0%A0/%D0%94%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8/metodyka2021.pdf>.

REFERENCES:

1. Shalenyi V.A. Kilkisnyi analiz rivnia ryzykovanosti diialnosti pidpriemstv: kluchovi pokaznyky // ekonomika kharchovoi promyslovosti. Tom 10, Vypusk 4/2018. S. 79-86.
2. Morhun N.S., Shevchuk O.O., Marchevskiy S.V. Funktsii derzhavy u zabezpechenni ekonomichnoi bezpeky // <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/05/49.pdf>
3. Ekonomichna bezpeka derzhavy: navchalno-metodychnyi posibnyk / Zhyvko Z.B., Cherevko O.V., Kopytko M.I., Zachosova N.V., Zhyvko M.O., Sereda V.V., Zanora V.O., Biievets A.V.; za red. Zhyvko Z.B. Cherkasy : vydavets Chabanenko Yu.A., 2019. 240 s.
4. Vlasniuk O.S. Aktualni problemy finansovoi bezpeky Ukrainy v umovakh postkryzovoi transformatsii : monohrafiia / O. S. Vlasniuk. – K. : NISD, 2014. – 432 s.
5. Vlasniuk O. S. Teoriia i praktyka ekonomichnoi bezpeky v systemi nauky pro ekonomiku / O.S.Vlasniuk; Nats. in-t probl. mizhnar. bezpeky pry Radi nats. bezpeky i oborony Ukrainy. – K., 2008. – 48s.
6. Prodius Yu.I., Tkachenko A.M. Klasterna forma orhanizatsii pidpriemstv yak holovnyi napriamok rehionalnoho rozvytku [Elektronnyi resurs] / Yu.I. Prodius, A.M. Tkachenko // Ekonomika: realii chasu. Naukovyi zhurnal. – 2013. – № 1 (6). – S. 136-141. – Rezhym dostupu do zhurn.: <http://economics.opu.ua/files/archive/2013/n1.html>
7. Zakon Ukrainy «Pro tsentralni orhany vykonavchoi vlady» vid 17 bereznia 2011 roku № 3166-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text>
8. Zakon Ukrainy «Pro zasady derzhavnoi rehuliatornoi polityky u sferi hospodarskoi diialnosti» vid 11 veresnia 2003 roku № 1160-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15#Text>
9. Zahorodna O. M. Funktsionalnyi ta protsesnyi pidkhody do upravlinnia. URL: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/123456789/20244/2/ConfATMT_2016vII_Zahorodna_O_M-Functional_and_process_328-329.pdf
10. Natsionalna prohrama klasternoho rozvytku do 2027. URL: file:///C:/Users/s.holubka/Downloads/cluster_development_program%20v1.pdf
11. Shyiko L. Klasterni polityky v Yevropi i ne tilky. URL: <https://www.industry4ukraine.net/publications/klasterni-polityky-v-yevropi-i-ne-tilky/>
12. Chynchyk A. A., Holubka S. M. Metodolohichni kontsept doslidzhennia ryzykiv vchynennia kryminalnykh pravoporushen u sferi natsionalnoi ekonomiky / A. A. Chynchyk, S. M. Holubka // Aktualni problemy ekonomiky, № 11. Tom 2 (281/2), 2024. S. 66-79.
13. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia vid 7 hrudnia 1984 roku № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.
14. Bratel S. H. Funktsii pravookhoronnoi sfery. URL: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2015/4_2015/part_1/14.pdf
15. Sukhorukova O. A., Kvasko A. V. Stan ta osoblyvosti doslidzhennia kontsentratsii u mediaindustrii. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1408/1357>
16. Zakon Ukrainy «Pro zakhyst ekonomichnoi konkurentsii». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14?find=1&text=%D0>
17. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Deiaki pytannia zaprovadzhennia v diialnist tsentralnykh orhaniv vykonavchoi vlady systemy otsinky SOCTA Ukraina» vid 26 sichnia 2022 r. № 59. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/59-2022-%D0%BF#Text>.
18. Nakaz Ministerstva vnurishnikh sprav Ukrainy «Pro zatverdzhennia form oblikovykh kartok «Orhanizovana hrupa ta/abo zlochnna orhanizatsiia», «Sfery zlochnnoi diialnosti» vid 22 chervnia 2023 r. № 513. URL: <https://mvs.gov.ua/upload/1/8/5/3/8/2/socta.pdf>.
19. Sutormina K. M. Otsinka indykatoriv kontsentratsii rynkovoi struktury bankivskoi systemy Ukrainy / Biznesinform № 6. 2014. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/27b292bd-103f-476d-9c1a-a8c2fd0f5aa9/content>
20. Herasymenko A.H. Evoliutsiia protsesu kontsentratsii kapitalu https://gerasymenkoanzhelika.blogspot.com/2013/01/blog-post_8494.html
21. Pysmenskyi Ye. O. Kryminalizatsiia ta dekriminalizatsiia yak metody rea- lizatsii kryminalno-pravovoi polityky na suchasnomu etapi rozvytku Ukrainy. URL: [file:///C:/Users/s.holubka/Downloads/igorkozych,+pysmensky%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/s.holubka/Downloads/igorkozych,+pysmensky%20(2).pdf).
22. Popovych O. Pryntsypy kryminalizatsii: poniattia, zmist ta dotrymanna (na prykladi st. 110-2 KK Ukrainy). URL: <http://www.pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/4/36.pdf>
23. Balobanova D. O. Dynamika kryminalnoho prava: doktrynalni polozhennia: monoh-rafiia. Odesa : Feniks, 2020. 358 s.
24. Balobanova D. O. Zahalni zasady teorii kryminalizatsii. Aktualni problemy derzhavy i prava. 2009. №47. S.145-148.
25. Natsionalnyi standart Ukrainy. Keruvannia ryzykom. Metody zahalnoho otsiniuvannia ryzyku (IES/ISO 31010:2009,IDT) DSTU IES/ISO 31010:2013. K. Minekonomrozvytku Ukrainy, 2015. URL: <https://khoda.gov.ua/image/catalog/files/dstu%2031010.pdf>
26. Nakaz Minekonomrozvytku vid 11.12.2013 r. № 1469 «Pro pryiniattia natsionalnykh standartiv Ukrainy ta probnykh natsionalnykh standartiv Ukrainy, harmonizovanykh z mizhnarodnymy ta yevropeiskym standartamy, zatverdzhennia natsionalnykh standartiv Ukrainy, zmin do natsionalnykh standartiv Ukrainy, skasuvannia natsionalnykh standartiv Ukrainy ta normatyvnykh dokumentiv v Ukraini». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1469731-13#Text>.
27. Lysiak L., Masiuk Iu., Chynchyk A., Yudina O., Olshanskiy O., Shevchenko V. Banking Risks in the Asset and Liability Management System/ L.Lysiak, Iu. Masiuk, A.Chynchyk, O.Yudina, O.Olshanskiy, V.Shevchenko // Journal of Risk and Financial

Management, №15 (6): 265. – MDPI. – 2022. – 19 s.

28. Klochko A. M. Do problemy rozuminnia poniattia «pravookhoronnyi orhan». URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/17_05_2019/pdf/6.pdf

29. Kryminalnyi kodeks Ukrainy 5 kvitnia 2001 roku № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

30. Instrumenty zabezpechennia efektyvnosti, rezultatyvnosti ta yakosti diialnosti orhaniv derzhavnoi vlady / [M. Kanavets (ker. avt. kolektyvu), Yu. Lykhach, A. Kukulia, O. Butenko, Yu. Yerchenko; za zah. red. V. Kupriia]. – K.: Tsentri adapttsii derzhavnoi sluzhby do standartiv Yevropeiskoho Soiuzu, 2019. – 178 s.

31. Metodyka natsionalnoi otsinky ryzykiv vidmyvannia koshtiv ta finansuvannia teroryzmu v Ukraini. URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/310/%D0%9D%D0%9E%D0%A0/%D0%94%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8/metodyka2021.pdf>.

CONCEPTUALIZATION OF QUANTITATIVE INDICATORS FOR ASSESSING THE RISKS OF ECONOMIC CRIMES

CHYNCHYK Anatolii¹, HOLUBKA Stepan²

¹ Kyiv National University of Construction and Architecture

² University “National Academy of Management”

This article substantiates the theoretical and practical aspects of understanding the essence, complexity, and peculiarities of assessing the risks of committing criminal offenses in the economic sphere, emphasizing the role of quantitative indicators. The authors argue for a systemic approach to analyzing economic risks through the lens of criminal behavior, using measurable data to evaluate potential threats. Attention is paid to revealing the components and mechanisms of risk assessment, particularly those associated with the emergence and intensification of unlawful economic activities.

The study highlights a set of strategic and methodological tasks aimed at preventing and countering economic crimes, structured around institutional clusters of state bodies. It is substantiated that the inclusion of a state institution into such a cluster is determined by the presence of functions related to control, regulation, or law enforcement, particularly those oriented toward combating and preventing economic offenses and their consequences.

The research proves that the totality of quantitative indicators used for assessing the risk of committing criminal offenses in the national economy should comprehensively consider the processes of risk emergence, spatial and sectoral concentration, and eventual criminalization. Furthermore, it is shown that identifying systemic vulnerabilities in public administration – especially regarding state oversight – requires the integration of performance-related quantitative data, which serve as criteria for institutional effectiveness and efficiency.

The article also elaborates on the principles for determining and applying quantitative indicators, offering a structured approach to their classification and practical application in public administration, law enforcement, and economic policy-making. These insights are relevant for enhancing national economic security and optimizing mechanisms of state governance in the face of economic threats.

Keywords: national economy, economic security of the state, risks, risk management, quantitative indicators, principles of determining quantitative indicators, assessment of criminal offense risks.